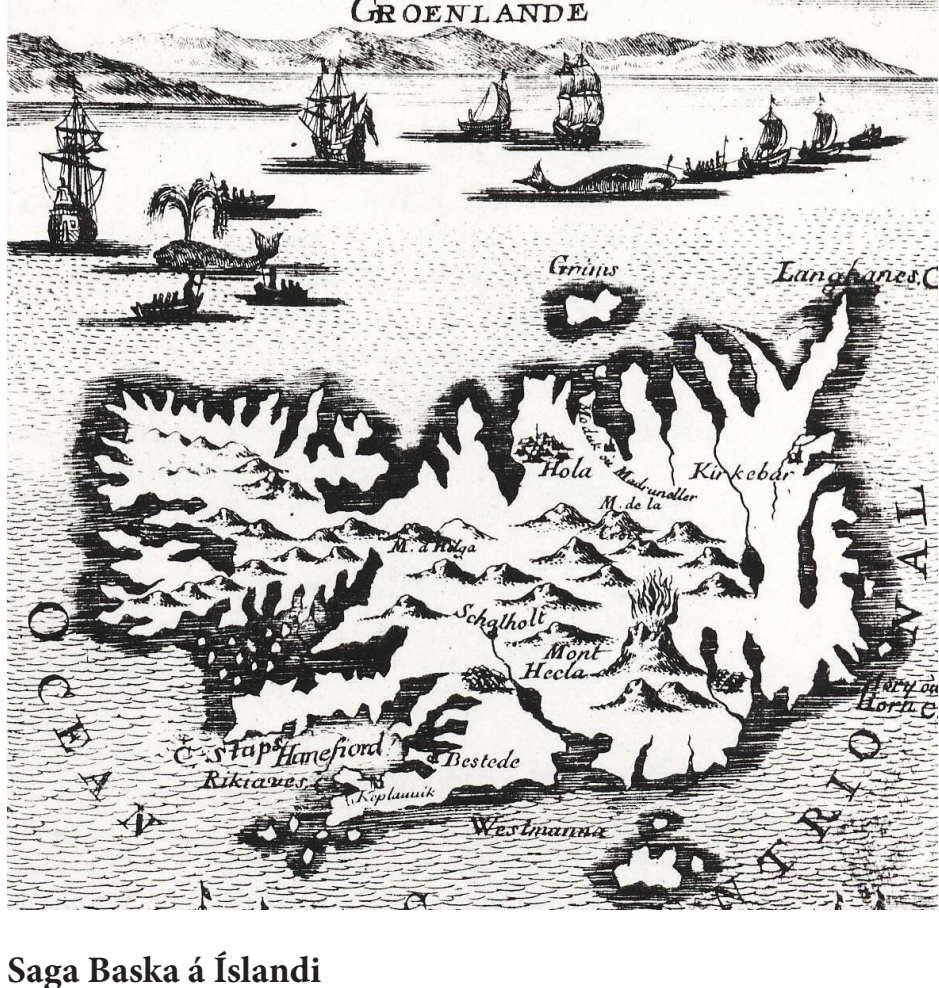

BASKASETUR SÝNING

Saga Baska á Íslandi

Talið er að Baskar hafi verið fyrsta þjóðin til að nota hvali í atvinnuskyni og þeir einokudu hvalveiðar á miðöldum. Á árunum 1604-1608 hófu þeir hvalveiðar við Vestfirði og árið 1615 voru sextán basknesk hvalveiðiskip við veiðar á Ströndum. Á þessu tímabili voru sjóræningjar algengir og Íslendingar á varðbergi gagnvart hörundsökkum sjómönnum.

Árið 1615 strönduðu og brotnuðu þrjú basknesk hvalveiðiskip í óveðri í Reykjarfirði á Ströndum og í kjölfarið hófst atburðarás sem er einstök í Íslandssögunni með dauða 31 af skipbrotsmönnum. Þessir atburðir tengdu þessar tvær smáþjóðir sterkum böndum.

Snemma sumars 1615 sáu mörg hvalveiðiskip við Hornstrandir, flest þeirra héldu í burtu en a.m.k. þrjú þeirra urðu eftir við veiðar. Þau skip fórust í ofsaveðri þann 21. september 1615 í Ytri Naustvík, Reykjarfirði á Ströndum. Skipstjórar þeirra hétu Pétur de Aguirre, Stefán de Tellaria og Marteinn de Villafranca. Hafis sem lónað hafði úti fyrir rak inn fjörðinn og braut skip þeirra Péturs og Stefáns. Skip Marteins rak upp í fjöru og brotnaði þar. Þrjú skipverjar fórust en það tókst að bjarga einhverjum varningi. Nokkrir litlir hvalveiðibátar voru enn uppi á landi þegar skipin fórust og 82 eða 83 skipbrotsmenn lifðu af.

Samskipti Baska og Íslendinga

Baskar sáu hér fyrst við Ísland í upphafi 17. aldar. Þeir stunduðu hér hvalveiðar á árunum 1613-1615. Í Evrópu einkenndust þessir tímar af trúarbragðaátökum, erfðastríðum, siglingum og sjóránum. Sjóræningjar, sem oft störfuðu með skjalfestu leyfi sinnar krúnu, voru þekktir fyrir að þykjast vera aðrir en þeir voru og spilla fyrir samskiptum þjóða. Ástæða var til að óttast þá og það kom fyrir að hvalveiðimönnum var ruglað saman við sjóræningja. Án efa hefur einokun Danakonungs á hvalveiðum og ákvörðun hans árið 1615 um að dæma afbrotamenn til dauðarefsingar, stuðlað að spennu í samskiptum.

Heimildir segja frá erjum milli Íslendinga og Baska og kvartað var undan „stráksskap“ Baskanna. Íslendingum, sem voru upp til hópa bláfátækir og oft kúgaðir leiguliðar landeigenda, þótti Baskarnir full frjálsglegir í fasi enda voru þeir samkvæmt lögum og samningi við eigin krúnu frjálsgir menn og með forréttindi. Sagt er að einhverjir Íslendingar hafi stolið frá Böskum og síðan borið fyrir sig tungumálaerfiðleika þegar að greiða átti úr slíkum málum. Heimildir segja að Baskarnir hafi boðið bændum að koma til hvalskurðar og taka eins mikið kjöt og þeir gátu borið en þeir vildu helst fá eitthvert smáræði fyrir, fremur en ekkert. Hvalveiðimennirnir sóttust eftir að kaupa kindur og nautgripi til matar en var stundum neitað um viðskipti. Þeir gripu þá stundum til þess að taka það sem þá vantaði. Til eru í handriti basknesk-íslensk orðasöfn sem talið er að hafi verið tekin saman á Vestfjörðum á 17. öld. Tilefni orðasafnanna virðist hafa verið verslun.

Hvalveiðar Baska

Baskar byrjuðu snemma að nýta sér afurðir hvala. Elsta ritaða heimildin nær aftur til 9. aldar, en hvalveiðar voru þá þegar fullgild atvinnustarfsemi. Megintilgangurinn með hvalveiðum var öflun lýsis úr spikinu sem var mikilvægur ljósgjafi. Á miðöldum var lýsið einnig notað í kerta- og sápugeti. Hvalveiðar virðast vera orðinn sjálfstæður atvinnuvegur í Baskalandi á 12.-13. öld. Baskar sóttust helst eftir að veiða sléttbak. Eftir landafundi Ameríka barst til Evrópu vitneskja um gjöful fiskimið við Nýfundnaland. Á árunum 1530-1600 sendu Baskar þangað að jafnaði 30 hvalveiðiskip á ári. Helsta hvalveiðistöð Baska á þeim slóðum var Red Bay á suðurhluta Labrador. Undir lok 16. aldar dró úr sókn Baska þangað og er ástæðan helst talin vera fækkun í hvalastofninum, og stjórnmálaaðstæður í Evrópu. Við upphaf 17. aldar hófu Baskar og fleiri því að leita nýrra hvalaslóða sem leiddi þá m.a. til Svalbarða, Norður-Noregs og Íslands. Þegar komið var á veiðislóð var fundið gott skipalægi, hlaðinn þar bræðsluofn og reist skýli yfir. Í þeim tilgangi tóku Baskar með sér að heiman nagla, leir og tígulsteina.

Tsalupa – baskneskur hvalveiðibátur

Hvalveiðarnar sjálfar fóru fram á litlum fjölnota árabátum sem Baskar nefndu tsalupa. Það voru sex manna för með skutlara og stýrimanni. Hvalurinn var flensaður eða skorinn ýmist við skipshlið eða í fjörunni. Skipin voru útbúin vindum og gálgum þannig að velta mátti hvalnum á ýmsa vegu og auðvelda skurðinn. Spikinu var flett af dýrinu, það flutt að ofninum og brætt í járn- eða koparpottum. Eldsneyti ofnanna var viðarkol, sprek og olíudreggjar sem flutu upp á yfirborðið við bræðsluna. Þessi eftirlíking af tsalupa er gerð í samstarfi baskneska fornbatasafnsins Albaola og íslensku bátasmiðanna Hafliða Aðalsteinssonar og Einars Jóhanns Lárussonar.